

METODICKÉ VYSVĚTLIVKY

Statistika rodinných účtů (SRÚ) sleduje hospodaření soukromých domácností – poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Informace o odlišnostech spotřeby v domácnostech tříděných podle rozličných hledisek nebo o vlivu různých faktorů (např. pohyb cen, situace na trhu) na strukturu vydání a spotřební zvyklosti domácností nelze získat z jiných zdrojů.

Spektrum využití výsledků SRÚ je velice široké, slouží především jako podklad pro kvalifikované rozhodování při realizaci sociální politiky státu, pro sociální a ekonomický výzkum, pro interní využití v Českém statistickém úřadě (vytvoření spotřebního koše při periodických revizích indexu spotřebitelských cen, pomocný zdroj k sestavení účtu za sektor domácností ve statistice národních účtů apod.) a také pro mezinárodní srovnání.

Složení zpravodajského souboru SRÚ se operativně mění tak, aby aktuálně postihovalo posun základních atributů domácností (jejich složení, ekonomickou aktivitu, úroveň příjmů apod.). SRÚ je v podstatě jediným zdrojem informací o vydáních domácností ve vazbě na jejich příjmy. Čistý peněžní příjem je jedním z výběrových znaků, jeho vývoj je vlastně dopředu stanoven. Z výsledků SRÚ lze vyhodnocovat změny ve výši a struktuře příjmů v rámci zpravodajského souboru a ve vztahu k výdajům domácností. Není však korektní vyvozovat odtud závěry o vývoji příjmů domácností v celé republice. Z těchto důvodů by údaje o příjmech, které SRÚ poskytuje, měly být chápány pouze jako doplňková informace a neměly být využívány pro hlubší analýzy.

Ve snaze zlepšit reprezentativnost výsledků ověřoval ČSÚ v letech 1997-2003 možnost zavést v SRÚ metodu náhodného výběru. Po důkladné analýze výsledků pilotáží a zkušebního šetření, po diskusi s odborníky na výběrová šetření i s nejvýznamnějšími uživateli dat bylo rozhodnuto zatím zachovat v SRÚ kvótní výběr domácností s tím, že bude zdokonalena metoda výběru a snížena zátěž respondentů, což přinese i finanční úsporu.

Od roku 2006 vzorek zahrnuje již všechny typy domácností, např. i dosud nesledované domácnosti nezaměstnaných, domácnosti důchodců s ekonomicky aktivními členy nebo domácnosti, v nichž není žádná ekonomicky aktivní osoba. Výběrové znaky byly doplněny o velikostní skupinu obce, případně druh domu – v souboru se tak zvýšilo zastoupení domácností bydlících v malých obcích a v rodinných domcích podle jejich skutečného podílu v populaci. Každá domácnost podrobně zapisuje vydání za potraviny a nealkoholické nápoje pouze 2 měsíce v roce, v ostatních měsících sděluje jen celkovou sumu těchto vydání.

1. POPIS VÝBĚRU A ZJIŠŤOVÁNÍ

Zpravodajské domácnosti SRÚ jsou vybírány záměrným kvótním výběrem. Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodářská domácnost, tzn. soubor osob společně bydlících, které se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu apod.).

ČSÚ centrálně rozděljuje domácnosti podle jednotlivých výběrových znaků do celé republiky a rovněž rozvrhuje i měsíce podrobného vedení zápisů o vydáních za potraviny a nealkoholické nápoje tak, aby byly (v rozdělení podle skupin domácností, počtu dětí a příjmových pásem) rovnoměrně rozloženy do celého roku.

Zpravodajský soubor 3000 domácností byl vybrán tak, aby jeho složení podle zvolených výběrových znaků odpovídalo struktuře domácností v ČR. Oporou pro stanovení kvót byly výsledky šetření Životní podmínky (realizované jako národní modul šetření EU-SILC).

Od roku 2006 je základním výběrovým znakem skupina domácnosti, odvozená od ekonomické aktivity a postavení v zaměstnání osoby v čele domácnosti. Osobou v čele je v úplných rodinách vždy muž, v neúplných rodinách většinou rodič (je-li ekonomicky aktivní, v opačném případě může být osobou v čele ekonomicky aktivní dítě). V nerodinných domácnostech se za osobu v čele domácnosti považuje osoba s nejvyšším příjmem.

Domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele se třídí podle jejího postavení v zaměstnání, u domácností zaměstnanců i podle jejího vzdělání. Domácnosti s ekonomicky neaktivní osobou v čele se v dalším stupni člení v závislosti na tom, zda je některý z dalších členů domácnosti ekonomicky aktivní, příp. zda v čele domácnosti je důchodce. Podrobnější popis hlavních (publikovaných) skupin domácností je uveden v kapitole 3.2 (publikovaná třídění domácností).

Pro tři nejvýznamnější skupiny domácností se používají ještě další výběrová kritéria, a to:

- čistý peněžní příjem na 1 člena domácnosti a počet nezaopatřených dětí pro domácnosti zaměstnanců a domácnosti osob samostatně výdělečně činných;
- důchod na 1 člena domácnosti a počet členů (u jednočlenných domácností také pohlaví osoby) pro domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Výběrový znak velikost obce a druh domu se týká všech skupin domácností. Samostatné kvóty podle velikosti obce a druhu domu jsou předepsány pro výše uvedené nejvýznamnější skupiny domácností, zatímco zbývající skupiny se pro tento výběrový znak slučují do jedné kategorie.

Od roku 2011 již není součástí výběru tzv. doplňkový soubor, z toho důvodu se již samostatně nepublikují výsledky za rodiny s dětmi a s minimálními příjmy.

2. KLASIFIKACE POLOŽEK

2.1 Příjmy

Do hrubých peněžních příjmů nejsou započteny vybrané úspory ani přijaté bezhotovostní půjčky a úvěry. Tyto položky, které mají protějšky na straně vydání, jsou vesměs publikovány jako salda pod označením „bilanční položky“.

Čisté peněžní příjmy se získají z hrubých příjmů odečtením odvodů na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů.

V příjmech ze soukromého podnikání jsou v SRÚ zjišťovány pouze částky, které byly z výnosu podnikání převedeny pro potřebu domácnosti a jejich jednotlivých členů. Jedná se tedy o čistý příjem, do výdajů se v těchto případech neuvádí daň z příjmů ani odvody na zdravotní a sociální pojištění.

2.2. Vydání

Hrubá peněžní vydání nezahrnují vklady, splacené bezhotovostní půjčky, splacené úvěry a půjčky. Čistá peněžní vydání se od hrubých liší o odvody na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů. Člení se na tzv. spotřební vydání a vydání neklasifikovaná jako spotřební.

Pro třídění spotřebních vydání se v SRÚ od roku 1999 používá klasifikace CZ-COICOP „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu“. Klasifikace je třístupňová, má 14 oddílů, 58 skupin a 157 tříd. Byla vytvořena v rámci transformace klasifikační soustavy jako česká verze mezinárodního standardu COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose) pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů a je závazná pro všechna statistická zjišťování prováděná podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů. Předmětem klasifikace je zařazení všech druhů individuální spotřeby (vydání za zboží a služby) podle účelu použití. Pro sledování výdajů domácností je určeno prvních 12 oddílů klasifikace. SRÚ přizpůsobila zčásti členění výdajů mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ, takže každá třída CZ-COICOP má přiřazenu jednu nebo více položek SRÚ. Výdaje, které nejsou v CZ-COICOP zařazeny, jako investiční výdaje na výstavbu resp. rekonstrukci domu nebo bytu, výdaje spojené s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata apod., byly vyčleněny do zvláštního oddílu „Vydání neklasifikovaná jako spotřební“. Chybějící skupiny 02.3 Narkotika, 04.2 Imputované nájemné a 12.2 Prostituce nejsou zatím v SRÚ zavedeny.

Vydání podle CZ-COICOP jsou uspořádána do 12 oddílů:

- 01 Potraviny a nealkoholické nápoje
- 02 Alkoholické nápoje, tabák
- 03 Odívání a obuv
- 04 Bydlení, voda, energie, paliva

- 05 Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy
- 06 Zdraví
- 07 Doprava
- 08 Pošty a telekomunikace
- 09 Rekreační a kultura
- 10 Vzdělávání
- 11 Stravování a ubytování
- 12 Ostatní zboží a služby

3. OBSAH PUBLIKACE

Roční údaje byly získány součtem podrobných měsíčních položek příjmů a vydání, propočítány jako průměr na jednoho člena domácnosti a zaokrouhleny na celé Kč; výjimky tvoří tabulky č. 2 a 3, kde jsou uvedeny roční průměry na domácnost resp. na spotřební jednotku. Všechny souhrnné i podrobné položky jsou počítány nezávisle na sobě přímo z prvotních dat. Stejně jsou počítány i údaje ve fyzických jednotkách množství a zaokrouhleny na 2 desetinná místa. Relativní údaje jsou počítány z nezaokrouhlených průměrů, struktura je uváděna v % na 1 desetinné místo. V důsledku zaokrouhlování proto nejsou souhrnné položky Kč vždy přesně součtem podpoložek a ani součet procent nemusí být vždy roven 100 (celku).

Podrobná vydání za potraviny a nealkoholické nápoje jsou za rok dopočítána, protože každá domácnost je podrobně vedena pouze dva měsíce v roce. Analýza prvotních dat ukázala, že zápisy potravin a nealkoholických nápojů v ostatních měsících, kdy je domácnosti zapisují souhrnně, byly méně přesné a odhad celkové sumy vydání za potraviny a nealkoholické nápoje byl nadhodnocený. Na základě údajů za měsíce s podrobnými zápisy a na základě výsledků z předchozích let byla proto provedena u vydání za potraviny a nealkoholické nápoje korekce.

Publikaci tvoří sedm tabulek. V nich se vyskytuje celkem pět částí („a“ až „e“) obsahujících obdobně publikované položky. Všechny pět částí se vyskytuje pouze v první tabulce (domácnosti podle postavení osoby v čele), v ostatních tabulkách jedna nebo více částí chybí.

3.1 Části publikovaných tabulek

Části „a“ obsahují údaje o počtu a složení zpravodajských domácností. Počet domácností vážený vyjadřuje počet domácností podle jejich skutečného podílu na populaci a udává zastoupení jednotlivých typů domácností ve výsledcích za domácnosti celkem. Počet domácností ve výběru znamená průměrný počet respondentů ve výběrovém souboru redukováný s ohledem na počet měsíců zpravodajské činnosti za daný rok.

Počet spotřebních jednotek vyjadřuje složení domácností přepočtené podle vah spotřeby jednotlivých členů domácnosti. Spotřební jednotky podle stupnice OECD mají váhy definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.7, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.5. Spotřební jednotky podle modifikované stupnice OECD jsou definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.5, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.3.

Tyto části dále zahrnují základní údaje o příjmech a vydáních, členění čistých peněžních vydání podle druhu (potraviny, průmyslové zboží, služby, platby), naturální příjmy a vydání a bilanční položky.

Salda v bilančních položkách se získají rozdílem částek za úspory vybrané v daném roce snížené o vklady uložené v daném roce, resp. rozdílem částek za půjčky přijaté v daném roce snížené o splátky úvěrů v daném roce.

Části „b“ obsahují podrobná čistá peněžní vydání rozdělená na vydání spotřební (A) a vydání neklasifikovaná jako spotřební (B). Spotřební vydání jsou uspořádána do 12 základních oddílů a dále do skupin a podskupin podle klasifikace CZ-COICOP (s přihlédnutím k mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ). V těchto částech jsou nyní již uváděna pouze čistá peněžní vydání, do vydání neklasifikovaných jako spotřební nejsou již zahrnuty odvody na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů (oproti publikacím vydávaným do roku 2005 došlo ke změně).

V částech „c“ jsou publikovány agregované skupiny vydání doplněné o strukturu spotřebních vydání uspořádaných do 12 oddílů podle CZ-COICOP.

Části „d“ obsahují podrobnější údaje o naturálních příjmech a vydáních. Potraviny z vlastního hospodářství nebo jinak bezplatně získané (darem, sběrem) uvádějí domácnosti v množství (kg, kusy, litry), které tazatel při zpracování ohodnocuje průměrnou cenou příslušné potraviny, zjištěnou v okrese bydliště domácnosti. Proto jsou údaje o naturální spotřebě potravin a o jejich celkové spotřebě (nákup + naturální spotřeba) publikovány v jednotkách množství a v některých členěních i v hodnotovém vyjádření. Dále je v části „d“ v Kč vyčíslena hodnota výrobků a služeb získaných darem od příbuzných a hodnota naturálních vydání domácností.

Části „e“ obsahují vybrané charakteristiky bydlení domácností (počet a plocha obytných místností, typ domu, druh bytu, způsob vytápění, atd.) využitelné pro analýzu výdajů domácností na bydlení. Publikované údaje o vydáních na bydlení (v částech „b“ a „c“) jsou v souladu s výše uvedenou metodikou výpočtu údajů přepočteny vždy na všechny osoby daného podsouboru domácností. Proto prezentace těchto údajů bez bližšího vysvětlení, či bez možnosti propočtu na základě uvedených charakteristik bydlení, může vyvolat zkreslený pohled na výši některých vydání na bydlení (např. nájemné je vypočteno za všechny byty, přestože v souboru jsou i byty v rodinných domcích, kde vlastník bytu nájemné neplatí). Struktura domácností podle typu domu a druhu bytu nedá v součtu celých 100 %, protože publikovaný výčet není vyčerpávající. V části „e“ se dále nachází přehled o vybavení domácností předměty dlouhodobého užívání.

3.2 Publikovaná třídění domácností

Tabulka 1 – Domácnosti podle postavení osoby v čele

Domácnosti celkem – od roku 2006 jsou ve zpravodajském souboru již zahrnuty všechny typy domácností zastoupené v populaci. Váha jednotlivých skupin domácností odpovídá jejich podílu zjištěnému v šetření Životní podmínky. Počet domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů byl pro zjišťování zredukován, při zpracování se tato disproporce eliminuje převážením. Průměrná zpravodajská domácnost bývá cca o 10 % menší než průměrná hospodářská domácnost v ČR podle šetření Životní podmínky, protože z důvodů náročnosti vedení zápisů jsou ve zpravodajském souboru SRÚ méně zastoupeny vícečlenné resp. vícegenerační domácnosti.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce). Zaměstnanci jsou i pracující členové produkčních družstev (včetně zemědělských), společníci s.r.o. a komanditisté komanditních společností, kteří pro společnost vykonávají práci na základě pracovní smlouvy a pobírají za ni odměnu, která je příjmem ze závislé činnosti.

Domácnosti jsou dále členěny podle vzdělání osoby v čele na zaměstnance s nižším vzděláním (osoby se základním vzděláním, vyučené, nebo které dosáhly jakéhokoli druhu středního vzdělání bez maturity) a zaměstnance s vyšším vzděláním (osoby, které ukončily jakýkoli druh středního vzdělání s maturitou, příp. dosáhly vyššího nebo vysokoškolského vzdělání).

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti s osobou v čele vykonávající samostatnou výdělečnou činnost, což jsou osoby podnikající na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), pokud nevykonávají pro společnost práci na základě pracovní smlouvy, dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).

Domácnosti nezaměstnaných jsou domácnosti v čele s osobou, která nemá žádnou placenou práci, ale pracovat by chtěla, tzn. že si buď aktivně hledá zaměstnání nebo má v plánu podnikat, případně hodlá zaměstnání hledat; není rozhodující, zda pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání či nikoliv.

Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů jsou domácnosti s osobou v čele, která pobírá jakýkoliv druh důchodu kromě sirotčího, a nepracuje buď vůbec, nebo má její pracovní činnost pouze omezený rozsah (tzn. příjmy z pracovní činnosti nepřesáhnou za rok 12 000 Kč); podmínka omezené ekonomické aktivity platí i pro ostatní členy domácností.

Tabulka 2 – Domácnosti podle postavení osoby v čele, roční průměry na domácnost

Jedná se o stejný typ členění domácností jako v tabulce 1, ale výsledky jsou prezentovány jako roční **průměry na domácnost** v Kč.

Podrobná výdajová část („b“) je v této tabulce zestručněna, publikována jsou především ta vydání, která má smysl posuzovat za celou domácnost.

Tabulka 3 – Domácnosti podle postavení osoby v čele, roční průměry na spotřební jednotku

Jedná se o stejný typ členění domácností jako v tabulkách 1 a 2, ale výsledky jsou prezentovány jako roční **průměry na spotřební jednotku** v Kč. Pro výpočet průměru byla použita spotřební jednotka definovaná podle OECD (popsáno v bodě 3.1).

V části „c“ není uvedena struktura, protože je totožná se strukturou publikovanou v tabulce 1.

Tabulka 4 – Domácnosti podle velikosti obce a podle právního důvodu užívání bytu

V tabulce jsou použita dvě třídící hlediska, která umožní posoudit vztahy mezi náklady na bydlení a velikostí obce resp. druhem bytu. Část podle velikosti obce je zpracována za celý zpravodajský soubor, druhá část není vyčerpávající, neboť nezahrnuje domácnosti bydlící ve vlastním bytovém domě, bezplatně u příbuzných nebo ve služebním bytě.

Nájemní byt je užíván na základě nájemní smlouvy s vlastníkem domu (bytu) nebo je pronajatý od uživatele bytu.

Družstevní byt je užíván na základě členství v bytovém družstvu ustanoveném na základě zákona č. 27/1959 Sb., („klasické“ bytové družstvo) nebo na základě toho, že je členem družstva nájemců bytů.

Byty v osobním vlastnictví jsou byty, které jsou užívány na základě vlastnictví bytu a spoluvlastnictví příslušného podílu společných prostor domu podle zákona o vlastnictví bytů.

Tabulka 5 – Domácnosti podle čistého peněžního příjmu na osobu (decily)

V této tabulce jsou domácnosti rozděleny podle výše příjmu do kvantilů, což usnadňuje analýzu dat v časové řadě a používá se i pro mezinárodní srovnávání. Domácnosti byly uspořádány podle výše čistého peněžního příjmu na osobu, pak rozděleny do deseti stejně velkých skupin a za tyto skupiny pak byly zpracovány samostatné výsledky.

Řádek „Horní hranice čistých peněžních příjmů“ v části „a“ vyjadřuje horní hranici ročního čistého peněžního příjmu na osobu, kterou jsou jednotlivé decilové skupiny vymezeny.

Tabulka 6 – Domácnosti zaměstnanců a domácnosti důchodců bez EA členů podle čistého peněžního příjmu na osobu (kvintily)

V tabulce jsou podle výše příjmu do kvantilů stejným způsobem jako v tab. 6 rozděleny domácnosti zaměstnanců a důchodců bez EA členů. Velikost zpravodajského souboru umožňuje decilové zpracování pouze za domácnosti celkem, proto byly u těchto dvou typů domácností použity pouze kvintily.

Řádek „Horní hranice čistých peněžních příjmů“ v části „a“ vyjadřuje horní hranici ročního čistého peněžního příjmu na osobu, kterou jsou jednotlivé skupiny kvintilů vymezeny.

Tabulka 7 – Domácnosti podle oblastí (NUTS 2)

Regionální výsledky za domácnosti podle 8 oblastí, na úrovni NUTS 2. Vzhledem k velikosti zpravodajského souboru SRÚ nelze poskytnout reprezentativní výsledky na podrobnější regionální úrovni.

Tabulka 8 – Časová řada

V poslední tabulce jsou srovnány základní údaje za domácnosti celkem v časové řadě za několik let.

4. PUBLIKACE A PRODUKTY

Údaje o vydáních a spotřebě, zjištěné od zpravodajských domácností statistiky rodinných účtů, se nachází pod oddílem 3 – Práce a sociální statistiky, konkrétně v řadě 30 – Životní úroveň. Za rok 2012 jsou výstupy prezentovány ve dvou produktech:

1) Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2012 (tištěná i elektronická publikace)

Roční výsledky statistiky rodinných účtů v členění podle postavení osoby v čele domácnosti, velikosti obce, právního důvodu užívání bytu, podle výše čistého peněžního příjmu na osobu a podle oblastí (NUTS 2). Roční průměry na osobu v Kč (u potravin, oděvů, obuvi a naturální spotřeby někdy i ve fyzických jednotkách), struktura vydání v %, vybrané údaje o bytě, vybavení domácnosti. Roční průměry na domácnost u vybraných položek, roční průměry na spotřební jednotku v agregovaných položkách.

2) Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2012 – doplňující třídění (dokument na internetu)

Roční výsledky statistiky rodinných účtů podle věku a vzdělání osoby v čele, podle počtu pracujících členů a nezaopatřených dětí. Výsledky za domácnosti s nezaopatřenými dětmi a bez dětí v členění podle různých hledisek (typ rodiny, počet dětí, počet členů či pracujících členů apod.). Roční průměry na osobu v Kč, struktura vydání v %, vybrané údaje o bytě, vybavení domácnosti.